

фічної фігури. Видно, що протягом тривалого часу Індекс відносної сили також вказував на перекупленість ринку.

У жовтні 2006 року ціни вперше перевищили верхню лінійку індикатора і остаточно закріпилися на високому рівні у січні 2008 року. Загалом, динаміка не суперечить попереднім результатам і підтверджує ефективність методу дослідження.

Очевидно, що ринки кукурудзи і пшениці характеризуються однаковою динамікою цін, що може бути й надалі використано під час аналізу сучасного стану ринків сільськогосподарської продукції та прогнозування майбутніх тенденцій. Для обох ринків достатньо імовірним є короткостроковий перехід ринку у флет і коливання цін у незначному ціновому діапазоні. Сильний ринок і високі значення RSI свідчать також про подальше підвищення цін на товари.

Висновки

Таким чином, у процесі дослідження було виявлено зв'язок між зростанням цін на окремі види сільськогосподарської продукції та фінансіалізацією ринку. Доведено, що істотним був також тиск інституціональних інвесторів та нетрадиційний спекулятивний попит. Результати дослідження

підтверджують ефективність технічних індикаторів, а саме групи осциляторів сили ринку та смуг Болінджера.

Література

1. T. Kerckhoffs. Financing Food. Financialisation and Financial Actors in Agriculture Commodity Markets [Електронний ресурс] / T. Kerckhoffs, R. van Os, M.V. Stichele // Centre for Research on Multinational Corporations – April, 2010 / <http://europeansforfinancialreform.org/en/system/files/FinancingFood.pdf>
2. M. Osava. What Is Really Causing Agflation? [Електронний ресурс] / M. Osava // Inter Press Service – Apr 25, 2008 / <http://ip-snews.net/news.asp?idnews=42134>
3. S. Suppan. Commodities Market Speculation: The Risk to Food Security and Agriculture [Електронний ресурс] / S. Suppan // Institute for Agriculture and Trade Policy – <http://www.iatp.org/iatp/publications.cfm?refid=104414>
4. Демарк Т. Технический анализ – новая наука [Електронний ресурс] / Т. Демарк // http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Econom/demark/index.php
5. Элдер А. Основы биржевой торговли [Електронний ресурс] / А. Элдер // <http://www.O-forex.ru/23.html>

Л.І. БУРДОНОС,

аспірант, Академія фінансового управління Міністерства фінансів України

Теоретико–методологічні основи наукової діяльності вищих навчальних закладів

У статті досліджено теоретико–методологічні основи наукової діяльності вищих навчальних закладів, розкрито роль науки та науково–технічної діяльності у забезпеченні розвитку суспільства.

В статье исследованы теоретико–методологические основы научной деятельности высших учебных заведений, раскрыта роль науки и научно–технической деятельности в обеспечении развития общества.

In the article probed теоретико–методологічні bases of scientific activity of higher educational establishments, the role of science and scientific and technical activity is exposed in providing of development of society.

Постановка проблеми. Суспільний розвиток багато в чому залежить від спроможності освітньої сфери відтворити інтелектуальний потенціал, якісну робочу силу. Сучасна система вищої освіти України охоплює значний сегмент суспільства, в її сферу залучені великі людські, фінансові та матеріально–технічні ресурси. За роки незалежності більш ніж удвічі зросла кількість вищих навчальних закладів, чисельність студентів, відбулася диференціація спеціальності,

суттєвих змін зазнала структура вищих навчальних закладів, якісно змінився ринок працевлаштування випускників. Система вищої освіти представляє з себе складний поліфункціональний комплекс економіки, діяльність та розвиток якого потребують широкого використання наукових знань, впровадження науково обґрунтованих методів управління, залучення фінансових і матеріальних ресурсів. Вхідження України в Болонський процес розкрило коло проблем, що потребують негайного розв'язання. За даних умов зросла роль і значення науки, науково–технічної діяльності ВНЗ, забезпечення інтеграції науки в освітній процес. Тому обрана для дослідження проблема є актуальною.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Теоретичні проблеми економіки, організації та фінансування наукової діяльності ВНЗ досліджують зарубіжні та вітчизняні науковці Т. Боголіб, А. Абрамешина, А. Анчішина, Г. Беккер, Й. Бескид, Р. Солоу, Т. Шульц, Г. Добров, Б. Малицький, Л. Якобсон, М. Романкова, І. Єгорова, Д. Черваньов, В. Щетінін. Разом із тим багато теоретико–методичних проблем та практичних питань, пов'язаних з організацією наукових досліджень, їх фінансуванням, залишаються недослідженими.

Метою написання даної **статті** теоретичне обґрунтування основ наукової та науково-технічної діяльності вищих навчальних закладів України.

Виклад основного матеріалу. Економічний стан держави, добробут її населення, перспективи економічного та соціального розвитку країни визначаються обсягами національного продукту. У сучасних умовах значну роль у зростанні ВВП відіграє наука, яка стала безпосередньою виробничою силою суспільства. У розвинутих країнах до 85% приросту валового внутрішнього продукту забезпечується науковими знаннями, втіленими в нові види обладнання, технології, організацію виробництва.

На початку XXI століття, коли перед людством постали глобальні проблеми, пов'язані з екологічною та атомною небезпекою, забрудненням навколишнього середовища, стрімким розвитком комунікаційної та інформаційної інфраструктури, наближенням демографічної катастрофи, змінами усього устрою життя, у науці відбуваються справжні революційні процеси. Люди повинні встигати за цими змінами, адаптуватися до нових умов існування. Це потребує подальшого розвитку самої наукової діяльності, посилення та ефективного використання інтелектуального потенціалу суспільства, удосконалення форм організації наукових досліджень, удосконалення наукової інфраструктури тощо.

Розвиток науки вимагає залучення до науково-технічної діяльності додаткових обсягів національних ресурсів: підготовлених наукових кадрів, доступної науково-технічної інформації, розвинутої експериментальної бази та мережі організацій, що виконують наукові дослідження та наукове обслуговування. Це, в свою чергу, потребує додаткових обсягів фінансування – національних інвестицій у науково-технічний потенціал і наукову діяльність. У результаті зростаючого впливу науки на виробництво та соціально-економічне життя суспільства у розвинутих країнах підвищилися можливості фінансової підтримки науково-технічної діяльності як з боку держави, так і окремих секторів економіки.

Науку можна визначити як сферу діяльності людини, функції якої полягають у виробленні та теоретичній систематизації знань щодо людини, суспільства, навколишнього середовища, як одну із форм суспільної свідомості. Наука поєднує як діяльність щодо одержання нових знань, так і її результат – суму знань, що лежать в основі наукового світогляду [14, с. 14]. У широкому сенсі наука – це наукові знання, тобто знання прихованих властивостей природи, суспільства, мислення, знання сутності, будови, причинних зв'язків і залежностей об'єктивних явищ та процесів, знання законів, що ними управляють, знання природи речей [11, с. 12]. У сферу поняття науки також входять і кінцеві об'єкти її впровадження – нова техніка, технології, схеми управління тощо. При визначенні місця науки у суспільному житті їй необхідно розглядати як специфічну сферу виробництва знань, певну область духовного виробництва. Процес наукової праці відбувається в основному в наукових установах і

закладах вищої освіти. На відзнаку від матеріального виробництва, результатом якого є виробництво масової продукції відповідного стандарту, результатом наукової діяльності виступає унікальний, штучний продукт – нові знання. Залежно від сфери застосування наукові знання матеріалізуються в різні об'єкти – технічні засоби, технологічні процеси, господарські та управлінські рішення тощо, і відповідно мають певні види користі – певний ефект. Різноманіття внутрішнього змісту, сфери застосування наукових знань, видів їх корисності роблять, на думку багатьох дослідників науки, неможливим сформулювати для науки універсальне, лаконічне та вичерпане визначення, яке б найбільш повно охоплювало всі її нюанси та було достатньо лаконічним, однозначним і точним [21, с. 23].

Тому для конкретного дослідження необхідно вибрати ті параметри та характерні особливості, які найбільш повно відповідають завданням дослідження. Виходячи з того що наше дослідження присвячено економічним і навчально-педагогічним проблемам науки у системі вищої освіти, ми будемо розглядати науку: по-перше, як нові знання, одержані при дослідженнях; по-друге, як процес передачі знань новим поколінням у процесі підготовки фахівців; по-третє, як сферу діяльності наукових працівників вищих навчальних закладів. У цьому сенсі наука представляє собою комплексне поняття, єдність різних визначень.

Вища освіта є фундаментом людського розвитку та прогресу суспільства, вона виступає гарантом індивідуального розвитку, створює інтелектуальний, духовний та виробничий потенціал суспільства. Розвиток держави, структурні перетворення економіки повинні гармонічно поєднуватися з реформою вищої освіти для задоволення потреб і прагнень людей, особливо молоді, до нової системи цінностей, відповідати запитам людства щодо змін в усіх сферах суспільного життя [19, с. 11].

У Національній доктрині розвитку освіти визначається: «Сучасна економіка освіти повинна створити сталі передумови для розвитку всіх напрямів галузі з метою формування високого освітнього рівня українського народу» [27, с. 5].

- Досягнення цієї мети передбачає виконання таких завдань:
- визначення фінансування освіти як пріоритетного напрямку державних видатків;
  - формування багатоканальної системи фінансового забезпечення освіти;
  - фінансування державного здобуття дошкільної, загальної середньої та професійно-технічної освіти в державних і комунальних навчальних закладах у обсязі, визначеному державними стандартами;
  - стимулювання інвестицій юридичних і фізичних осіб у розвиток освіти;
  - створення сучасної системи оплати праці в освіті на основі визнання особливого статусу вчителя і викладача;
  - визначення пріоритетних напрямів фінансування освіти і концентрація фінансових ресурсів для їх реалізації;

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

– забезпечення ефективного використання коштів на функціонування та розвиток освіти.

Процес реформування освіти має здійснюватися у відповідності з такими принципами:

– «пріоритетної ролі освіти та науки для майбутнього розвитку країни, її стійкого економічного зростання;

– гуманістичного характеру реформування, розкриття людських здібностей та якостей, утвердження фундаментальних прав і свобод особистості;

– практичної орієнтації реформування, концентрації зусиль на досяжних цілях і задачах, нововведеннях і змінах, забезпечених наявними в розпорядженні держави та суспільства ресурсами;

– стабілізації та поступового покращання економічних умов освітньої діяльності на основі координації зусиль органів влади усіх рівнів щодо збільшення бюджетних асигнувань на освіту в поєднанні із позабюджетними джерелами та ефективним використанням ресурсів вищих навчальних закладів;

– регіональної експериментальної перевірки результативності розроблених нововведень;

– збереження та розвитку найкращих вітчизняних традицій вищої школи з урахуванням міжнародного досвіду;

– гласності заходів з реформування, їх підконтрольності суспільству, створення умов для реалізації суспільних і приватних ініціатив.»

Виходячи із наведених принципів основними напрямками державної політики в галузі вищої освіти мають стати:

– забезпечення відповідності обсягів і структури підготовки кадрів потребам галузей народного господарства;

– підготовка спеціалістів на рівні вимог промислово розвинених країн;

– перегляд навчальних планів, введення нових перспективних курсів і дисциплін на зразок кращих вищих навчальних закладів розвинутих країн;

– здійснення передачі низки науково-дослідних установ до складу провідних університетів. Це дасть змогу поліпшити матеріально-технічну базу навчального та наукового пронесу, підвищити рівень професорсько-викладацького складу, ефективніше використовувати матеріальні, фінансові та людські ресурси вищої школи;

– перехід від принципу утримання вищих освітніх закладів за рахунок державного бюджету до їх державної підтримки у фактично можливих розмірах; розвиток системи державного замовлення на підготовку кадрів;

– вдосконалення та поглиблення автономії освітніх закладів у галузі фінансів – розширення самостійності в розпорядженні ресурсами, в тому числі коштами бюджету; здійснення різних видів діяльності, зокрема тих, що приносять прибуток [28, с. 18].

Початок дослідженню економічної результативності освіти був покладений в 30-х роках ХХ сторіччя академіком С.Г. Струмиліним. Він теоретично обґрунтував значення освіти для розвитку народного господарства і запропонував

нові кількісні оцінки її впливу на ефективність праці та виробництва.

Надалі ці питання розроблялися в працях Т.М. Боголіб, Г. Добрава, В. Жаміна, В. Марцинкевича, А. Кузьміна, А. Кібанова, В. Щетиніна, Г. Щьокіна та ін. У 60-х роках концепція «людського капіталу» передбачала, що розвиток освіти, відтворення інтелектуального потенціалу буде тим благом, яке знизить тиск соціально-економічних потрясінь на людину і суспільство. З появою теорії «людського капіталу» в західних країнах Т. Шульц і Г. Беккер обґрунтували інвестиційну природу витрат на освіту і професійну підготовку працівників, розробили методику проведення аналізу витрат і віддачі освіти як сфери інвестування. В основі цього аналізу покладено принцип порівняння витрачених на освіту й професійну підготовку ресурсів та величини доходу, одержаного індивідами в результаті освіти.

Для України як європейської держави зі значним науковим і освітянським потенціалом є вкрай важливим на сучасному етапі здійснення політики, спрямованої на стимулювання інвестицій у «людський капітал». Одним із шляхів такої політики може бути підвищення ефективності функціонування вищих навчальних закладів як наукових осередків суспільства. Тому важливими і актуальними є наукові дослідження, що спрямовані на визначення провідних тенденцій, виявлення чинників, розкриття взаємозв'язків і суперечностей для розробки практичних заходів щодо удосконалення функціонування цієї важливішої сфери економіки.

Вищі навчальні заклади на сучасному етапі розвитку – це не тільки центри підготовки фахівців, але й осередки наукової та інноваційної діяльності, де зосереджена більша частка наукового потенціалу країни. Наукова робота у вищому навчальному закладі, поєднуючись органічно з навчальним процесом, відіграє значну роль у підвищенні якості підготовки фахівців. Вузівська наука, крім функцій, притаманних суто науці в цілому (одержання нових знань про природу і суспільство, внесок у розвиток науково-технічного прогресу), має таку специфічну функцію, як безпосередня передача знань, одержаних при наукових дослідженнях, студентам і, на цій підставі, удосконалення навчального процесу та якості підготовки фахівців. У межах вищих навчальних закладів наука і освіта представляють дві сторони єдиного процесу відтворення фахівців вищої кваліфікації. Науковий потенціал вищих навчальних закладів постійно поповнюється новими кадрами із числа найбільш обдарованої молоді, що забезпечує більш оптимальну їх структуру у порівнянні з академічним та галузевим секторами науки [8, с. 20].

Одним з основних принципів при дослідженні ефективності наукової діяльності у сфері вищої освіти, на наш погляд, є розуміння того, що вищий навчальний заклад – це багатофункціональна структура, яка поєднує процес одержання нових знань, отриманих при наукових дослідженнях, з процесом їх передачі новим поколінням. Цей діалектичний

зв'язок науки та освіти і є тим стержнем, на якому тримається соціально-економічно-технічний прогрес суспільства.

Для визначення корисності науки у суспільстві використовуються декілька критеріїв. Перш за все це пізнавальний ефект, який визначається за глибиною та достовірністю одержаної при дослідженнях інформації щодо ознак та законів розвитку природи та суспільства. Технічний ефект науки відображається у конкретному втіленні відкриттів у розвиток техніки та технологій. Соціальний ефект відображає зміни характеру діяльності людини в суспільстві і проявляється у покращанні умов праці, підвищенні матеріального забезпечення, розширенні можливостей щодо професійного та інтелектуального розвитку, у більш широкому сенсі – у покращенні навколишнього середовища. Економічний ефект визначається кількістю зекономленої суспільством праці. Залежно від вибраних критеріїв корисність науки оцінюється за допомогою різних вимірників. Так, пізнавальний ефект визначається за достовірністю наукових знань і перевіряється, як правило, історично за допомогою других ефектів – технічного та економічного. Технічний ефект можна виміряти безпосередньо як результат використання при створенні нової техніки, технологій, господарських і управлінських рішень тощо, тобто як прикладний ефект. Найчастіше для оцінки використання наукових знань застосовують економічний ефект, як самостійно, так і в поєднанні з іншими. Він дає найбільш повну кількісну та якісну характеристику використання наукових знань у різних сферах діяльності [3, 4]. Аналізуючи наведену вище систему ефектів оцінки корисності наукових знань, ми дійшли висновку, що вона не вичерпує всього різноманіття корисності наукових знань у суспільстві. На наш погляд, поза цією системою залишається ефект безпосередньої передачі наукових знань від одного покоління другому у процесі теоретичного та практичного навчання. З огляду на це ми вважаємо доцільним доповнити систему ефектів четвертим, який ми назвали навчально-педагогічним або освітянським ефектом. Освітянський ефект визначається кількістю та якістю наукових знань, переданих нащадкам, і оцінюється історично за динамікою науково-технічного розвитку суспільства. У практичній площині питання постає про кількісні вимірники, які б оцінювали цей ефект на будь-якому історичному відрізку часу. Буде неправильним сказати, що значення освітянського ефекту зараз взагалі не враховується. Існують показники, за допомогою яких визначається ефективність вищої освіти, підготовки фахівців вищої кваліфікації: кількість вищих навчальних закладів, підготовка фахівців за окремими галузями економіки, ефективність роботи аспірантур і докторантур, чисельність кандидатів і докторів наук, обсяг наукових публікацій та інші [1, 2, 16, 17].

Але вони, по-перше, використовуються, як правило, роз'єднано для характеристики окремих видів освітянської та наукової діяльності і не дають узагальненого уявлення щодо трансформації знань від одного покоління до другого,

а по-друге, застосовуються поза контекстом ефективності використання наукових знань. Тому включення у систему ефектів оцінки корисності наукових знань запропонованого нами навчально-педагогічного ефекту буде сприяти удосконаленню управління наукою та підвищенню якості оцінки ефективності наукових досліджень. Необхідність врахування цього ефекту у практичній діяльності набуває особливого значення у сучасних умовах стрімкого зростання обсягів наукової інформації та скорочення до мінімуму терміну часу від наукового відкриття до його впровадження у практику.

Оскільки у сучасній вітчизняній науковій літературі відсутні наукові обґрунтування, методологічні підходи щодо доцільності, необхідності та можливості використання цього виду ефекту для комплексної оцінки ефективності наукової діяльності у сфері вищої освіти ми представили у третьому розділі роботи практичні рекомендації з цієї проблеми.

Другою важливою проблемою, пов'язаною з ефективністю функціонування наукової сфери вищої освіти, є проблема визначення фактичних витрат часу науково-педагогічних працівників на наукову роботу, кількісної та якісної оцінки їх науково-дослідної діяльності в університеті та внеску у розвиток наукової сфери економіки країни в цілому. Існуючі у багатьох ВНЗ України методики призначені для організації планування та обліку навчальної, наукової, науково-методичної, культурно-виховної роботи та формування штатного розпису науково-педагогічних працівників і планування їх навантаження на рік [5, 10, 12].

При цьому використовується нормативний метод розрахунку, який, на нашу думку, не адекватно відображає фактичні витрати робочого часу науково-педагогічних працівників на виконання наукових досліджень та оприлюднення їх результатів. Проведений нами аналіз показав, що ці нормативи використовуються, як правило, без урахування видів наукових робіт (фундаментальні, прикладні), галузевого спрямування досліджень та інших факторів, що впливають на трудомісткість наукового процесу. Так, підготовка наукової статті оцінюється в 50 годин робочого часу у вищих навчальних закладах як технічного, так і гуманітарного профілю. Це стосується й витрат часу на публікацію монографій, підручників, підготовку наукових доповідей тощо, незважаючи на очевидну різницю у їх трудомісткості в залежності від галузі науки [20, с. 71]. Але обмеження лише вузівськими потребами залишає поза увагою таку важливу проблему, як визначення чисельності науково-педагогічних працівників у перерахунку на зайнятість повний робочий день. Ця проблема представляє науковий інтерес і практичну значущість, яка полягає у можливості точно оцінити ступінь використання кадрового потенціалу науки на різних рівнях.

Зміни, що відбуваються у системі вищої освіти країни в сучасних умовах формування ринкового середовища та інтеграції у європейський освітянський простір, найбільш концентровано проявляються у первинному ланцюзі системи – вищому навчальному закладі. Саме вищі навчальні заклади

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

формують кадровий потенціал держави, творчу компоненту головної виробничої сили суспільства. Науково обґрунтовано говорити про удосконалення діяльності ВНЗ можна лише за умов, якщо розглядати його як елемент єдиного господарського комплексу, щільно пов'язаний з іншими елементами соціально-економічного середовища, де органічно взаємодіють процес наукових досліджень з процесом навчання. Взаємозв'язок цих процесів обумовлює необхідність системного підходу до дослідження функціонування вищого навчального закладу в цілому та його окремих підсистем [22, с. 9].

Як елемент єдиної системи вищий навчальний заклад знаходиться в постійній взаємодії з зовнішнім соціально-економічним середовищем. З одного боку, функціонування ВНЗ як суб'єкта господарювання залежить від впливу зовнішніх чинників, а саме:

- потоку абітурієнтів і частки в них бюджетників та контрактників;
- потоку осіб, які підвищують свою кваліфікацію та науковий рівень – аспіранти, докторанти, студенти факультетів підвищення кваліфікації, слухачі курсів перепідготовки тощо;
- потоку трудових ресурсів – професорсько-викладацький склад, науковий, навчально-допоміжний, науково-допоміжний та адміністративно-допоміжний персонал;
- якості матеріально-технічних ресурсів – навчальне та наукове обладнання, навчальна та наукова література, програмне забезпечення;
- повноти та якості інформаційного забезпечення навчального процесу та наукових досліджень;
- обсягів та структури фінансування.

На діяльність вищих навчальних закладів значною мірою впливають також такі зовнішні чинники, як термін підготовки фахівців різного рівня, державні стандарти щодо якості підготовки фахівців, обсяг державного фінансування та деякі інші [23, с. 217].

Зі свого боку, вищий навчальний заклад впливає на зовнішнє середовище, визначаючи його інтелектуальний розвиток. Цей вплив проявляється через:

- випуск кваліфікованих фахівців;
- підготовку науково-педагогічних кадрів;

- перепідготовку та підвищення кваліфікації спеціалістів;
- виконання науково-дослідних робіт;
- впровадження результатів наукових досліджень у виробництво та навчальний процес.

Вищі навчальні заклади пред'являють також певні вимоги до рівня підготовки абітурієнтів, кваліфікації та професійних навичок працівників. Основні потоки, що відбивають зв'язок навчального закладу із зовнішнім середовищем, представлені на схемі 1.

Таке представлення вищого навчального закладу дозволяє вважати його об'єктом управління подібно іншим об'єктам соціально-економічного середовища. Одним із чинників ефективної діяльності ВНЗ в цілому та його наукової складової зокрема, є система управління вищим навчальним закладом. Як і в інших галузях економіки, система управління ВНЗ представляє собою поєднання окремих елементів: функцій, методів, структури, інформаційної бази, управлінських кадрів.

Багатоплановість функціонування вищого навчального закладу визначає його структуру, яка представляє собою взаємодію окремих підсистем, що органічно пов'язані між собою. Це особливо чітко проявляється у взаємозв'язку підсистем «Навчання» та «НДР», де відбувається творчий процес поєднання навчання та наукових досліджень.

Головним принципом організації підсистеми «Навчання» виступає єдність навчання та виховання і на цій підставі, підготовка фахівців. Функціями, що реалізуються у підсистемі, є формування абітурієнтів (довузівська підготовка), підготовка фахівців (суто вузівська підготовка), перепідготовка та підвищення кваліфікації спеціалістів (післявузівська підготовка).

Відповідно до завдання дослідження основну увагу в роботі приділено функціонуванню підсистеми «Науково-дослідна робота (НДР)» (схема 2).

Функції, що реалізуються у підсистемі, включають: науково-дослідну підготовку спеціалістів (реалізується в навчальному процесі, роботі студентського наукового товариства), підготовку науково-педагогічних кадрів (аспірантура та докторантура), проведення наукових досліджень і впровадження результатів у практику (кафедри, галузеві та проблемні лабораторії, НДІ тощо).

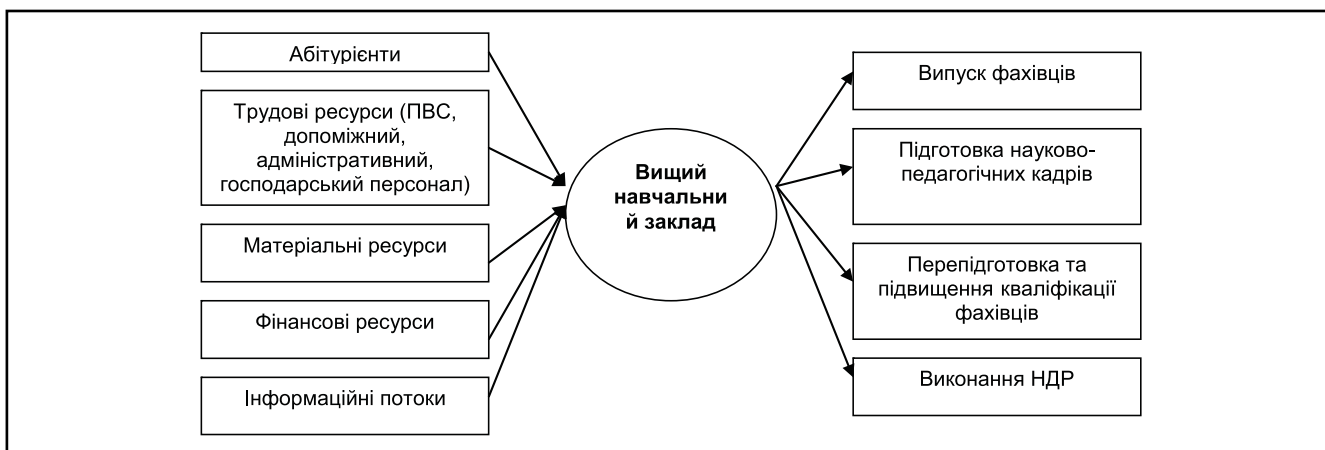
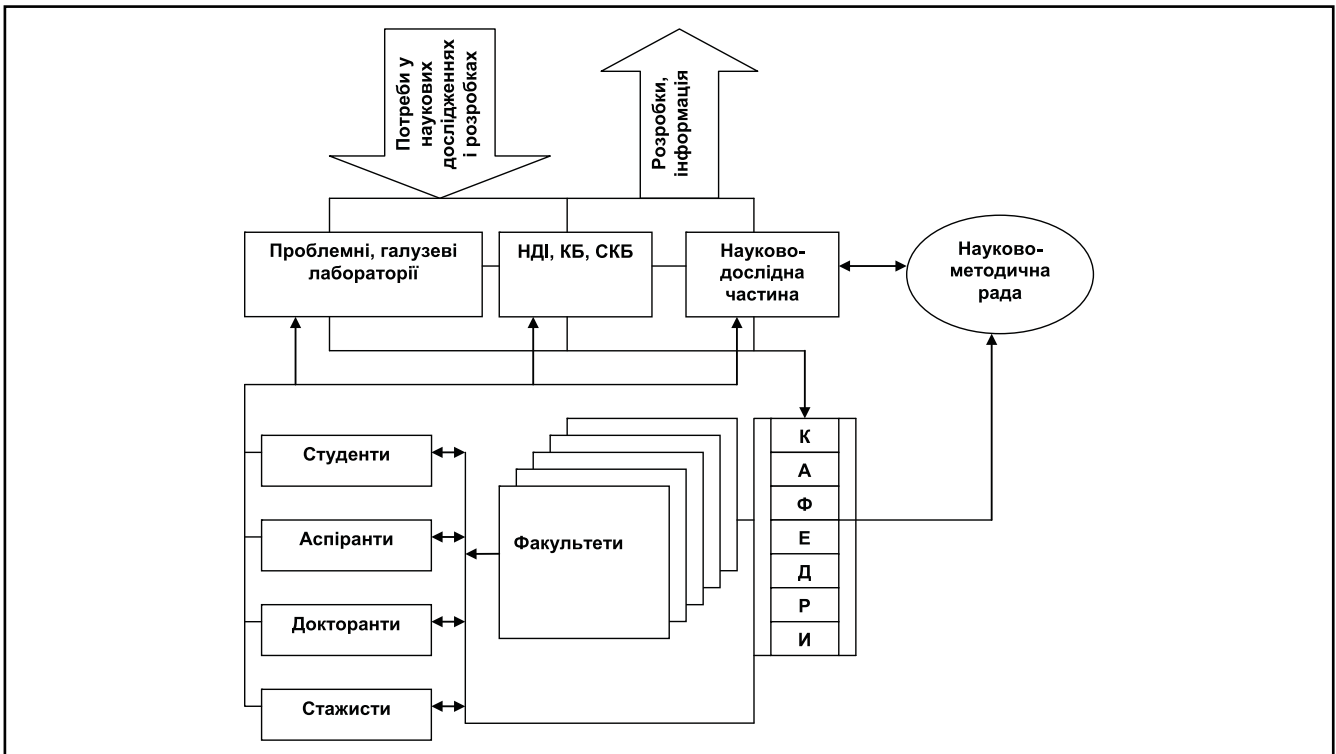

Схема 1. Схема взаємодії вищого навчального закладу з соціально-економічним середовищем

Схема 2. Структура підсистеми «Науково-дослідна робота»

Функціонування підсистеми «НДР» передбачає виконання двоєдиного завдання: по-перше, поєднання наукового та навчального процесів і на цій підставі підвищення якості підготовки фахівців, по-друге, проведення наукових досліджень для впровадження їх результатів в економіку країни.

Підсистема «НДР» має деякі особливості у порівнянні з іншими підсистемами функціонування вищого навчального закладу. Перш за все це багатоцільова спрямованість діяльності, що дає змогу для тісного взаємозв'язку окремих елементів структури. Якщо у підсистемі «Навчання» є певна спеціалізація, то підсистема «НДР» зорієнтована на виконання комплексу різних завдань і цілей. Друга особливість полягає в тому, що окремі елементи підсистеми «НДР» входять до складу інших підсистем. Так, кафедри, факультети, які входять у підсистему «Навчання», разом із навчальною та виховною роботою проводять наукові дослідження. Крім того, наукові працівники та підрозділи ВНЗ можуть входити до складу творчих колективів за межами навчального закладу (науково-виробничі комплекси, технопарки, бізнес-інкубатори тощо). Така територіальна розпоросеність ускладнює координацію та управління.

Структура елементів підсистеми «НДР» залежить від видів робіт і джерел фінансування. Відповідно до Класифікатора видів економічної діяльності України (ДК 009:2005, чинний від 01.04.2006) дослідження і розробки підрозділяються на:

- «фундаментальні дослідження: наукова теоретична та (або) експериментальна діяльність, спрямована на одержання нових знань про закономірності розвитку природи, суспільства, людини, їх взаємозв'язок, без будь-якої конкретної мети, пов'язаної з використанням цих знань;

- прикладні дослідження: роботи, спрямовані на одержання нових знань з метою практичного їх використання, а також для розробки технічних нововведень;

- експериментальні розробки: систематична діяльність, яка спирається на наявні знання, придбані у результаті досліджень і/чи практичного досвіду, спрямована на виробництво нових матеріалів, продуктів чи пристроїв, впровадження нових процесів, систем та послуг чи значне удосконалення тих, що вже випускалися або були введені в дію» [18, с. 29].

Структура наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами у вузівському секторі науки України за видами робіт в цілому, представляється таким чином: питома вага фундаментальних досліджень становить 36%, прикладних досліджень – 37,5%, розробок – 15,8% і науково-технічних послуг – 10,7%. Структура НДР у кожному конкретному закладі складається в результаті дії низки чинників, серед яких необхідно виділити: профіль вищого навчального закладу, рівень кваліфікації науковців та досвід проведення наукових досліджень, імідж вищого навчального закладу, матеріально-технічна база, географічне положення, наявність у регіоні ВНЗ або НДІ такого ж профілю.

Одним з головних чинників, що визначають структуру НДР у вищому навчальному закладі, є обсяг і структура фінансування [29, с. 55].

Фінансування наукових досліджень у вищій школі України здійснюється за рахунок:

- державного бюджету;
- місцевих бюджетів;
- позабюджетних фондів;
- власних коштів вищих навчальних закладів;

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

- коштів замовників:
- підприємств, організацій України;
- іноземних держав;
- інших джерел.

За останні 20 років структура фінансування зазнала суттєвих змін. Якщо у 1991 році частка фінансування із держбюджету складала третину загального обсягу, а решта припадала на замовників, то у 2010 році частка бюджетного фінансування перевищила половину загального обсягу фінансування. Крім того, з'явилися нові джерела, яких не було раніше. Це кошти місцевих бюджетів, позабюджетних фондів, кошти іноземних держав, власні кошти навчальних закладів [30, с. 27].

Зміна структури джерел фінансування та пов'язані з ними зміни у структурі видів наукових робіт, викликали потребу у нових формах організації та управління науковими дослідженнями у ВНЗ.

Розглядаючи питання щодо організації та управління науковим процесом у вищому навчальному закладі, використання результатів досліджень у навчальному процесі та вироб-

ництві, ми виходили з того, що управління наукою у будь-якій науковій установі, в тому числі і у ВНЗ, має свої труднощі, які обумовлені характером технологічного процесу, специфікою засобів і предметів праці, особливим кадровим потенціалом. Для наукової діяльності характерні неповторність робіт, більш тривалий цикл у порівнянні з іншими галузями, неповна передбачуваність (а часто і повна непередбачуваність) результатів дослідження, у більшості випадків відсутність кількісних критеріїв для оцінки поточної праці науковців [31, с. 17]. Ще однією особливістю дослідницької роботи, яка впливає на методи її організації, на нашу думку, є наявність у науковій діяльності значної частки «незавершеного виробництва» у вигляді теоретичних робіт, розробок, для яких неможливо обчислити економічний ефект. Це призводить до того, що ефект від впровадження закінчених досліджень, не завжди може бути основою для оцінки діяльності творчого колективу за відповідний період (рік, семестр тощо).

Особливість наукової діяльності у вищому навчальному закладі полягає також в тому, що вона тісно пов'язана з навчальним процесом, з завданнями підготовки фахівців та

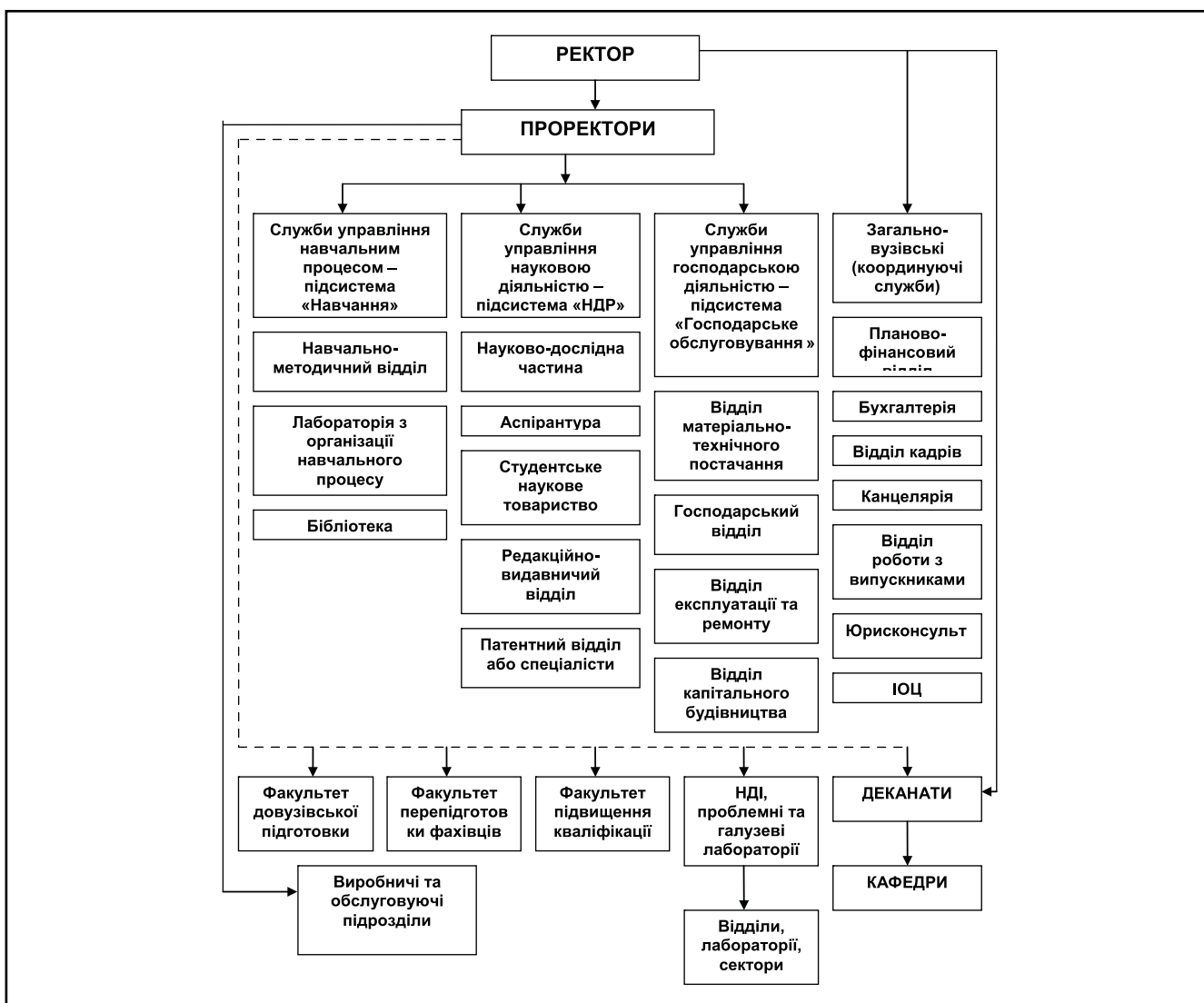

Схема 3. Принципова схема організаційної структури управління вищим навчальним закладом

науково–педагогічних кадрів. Окремо слід відзначити якісну неоднорідність внутрішньої структури наукової діяльності ВНЗ – фундаментальні дослідження, прикладні розробки, дослідно–конструкторські та експериментальні роботи, наукові послуги. Усе це впливає на функції управління науковою діяльністю ВНЗ, обумовлює наявність різних форм організації науково–дослідної роботи [32, с. 31].

У вищих навчальних закладах гуманітарного профілю структура підсистеми «НДР» дещо інша. У цих закладах керівництво науково–дослідною діяльністю здійснюється через науково–дослідні частини. В той же час слід відмітити, що у деяких ВНЗ як у першій, так і у другій групі є певні відхилення від зазначених структур управління.

Ми вважаємо, що форми управління госпдогвірною та держбюджетною роботою на сучасному етапі не завжди відповідають умовам ринкових відносин, які визначають не тільки тематику робіт, а й джерела та обсяги фінансування, взаємовідносини із замовниками наукової продукції. В багатьох наукових підрозділах відсутні, наприклад, працівники, які забезпечували б контроль за впровадженням результатів НДР, а також аналіз ефективності завершених робіт.

Тому, на нашу думку, питання раціоналізації структури управління науковою діяльністю вищого навчального закладу з урахуванням складності їх рішень та впливу на ефективність роботи творчого колективу ВНЗ в цілому, набувають сьогодні особливої актуальності. Принципова схема організаційної структури управління ВНЗ представлена на схемі 3.

Як і в будь–якому іншому об'єкті, в управлінні ВНЗ реалізуються функції прийняття рішень, реалізація цих рішень і контроль за їх виконанням. У той же час різноплановість діяльності вищого навчального закладу, якісна неоднорідність виконуваних робіт обумовлюють різний зміст кожної функції. Так, організація та стимулювання праці у навчальному процесі суттєво відрізняється від такої ж функції у НДДКР [15, с. 19].

У цілому набір елементів управління не залежить від природи об'єкта, але специфіка його діяльності формує напрями, сферу використання окремих методів, їх взаємодію. Тому певний теоретичний та практичний інтерес представляє вивчення структури, сфери та результативності застосування методів управління у вищих навчальних закладах з метою удосконалення системи управління ВНЗ у цілому [9, с. 49]. Набір елементів, що складають систему управління ВНЗ, можна згрупувати таким чином:

- методи впливу на людей у процесі виконання поставлених цілей. Вони, в свою чергу, поділяються на:
  - економічні методи;
  - виховні методи;
  - адміністративно–організаційні методи;
- організаційна структура вищого навчального закладу;
- керівні кадри.

Слід відмітити, що перехід до ринкових відносин сприяв певному зміщенню акцентів у напрямках використання різних методів управління від виховного та організаційного у бік

економічного. Однак за нашими спостереженнями не існує однозначної думки серед керівників ВНЗ і дослідників вищої освіти щодо позитивності такої трансформації.

Висновки

У контексті модернізації вищої освіти актуальною є її наукова складова. Наукова складова вищої освіти являється необхідною умовою підвищення її конкурентоспроможності. Її метою є визначення і реалізація перспективних напрямків діяльності у двох аспектах: по–перше, розробці і впровадженню нових технологій освіти та удосконаленню процесу навчання; по–друге, підвищенню ефективності наукової та науково–дослідної діяльності. Цілі наукової діяльності вищого навчального закладу можна визначити таким чином: послуги і впровадження нових технологій освіти для забезпечення найбільшої її якості; розробка і удосконалення існуючого механізму проведення наукових досліджень і технологічних розробок у вищій школі; закріплення удосконалених технологій шляхом постійного підвищення якості і розширення мережі наукових досліджень у вищій школі.

Література

1. Абрамов А.В., Александров Д.П. Научно–технический потенциал отрасли – М.: Экономика, 1984. – 104 с.
2. Актуальні питання методології та практики науково–технічної політики / Під ред. Маліцького Б.А. – К.: Укр. ІНТЕІ, 2001. – 204 с.
3. Ануреев И.Д. Пути повышения эффективности научного труда / Отв. ред. Морозов В.И. – М.: Наука, 1985. – 174 с.
4. Баскаков А.Я., Туленков Н.В. Методология научного исследования. – К.: МАУП, 2002. – 214 с.
5. Белов В. Система оценки качества образования // Высшее образование в России. – 2002. – №1. – С. 44–49.
6. Бессалова Т.В. Роль высшего образования в формировании общества, основанного на знаниях // Наука и наукознание. – 2006. – №2. – С. 69–75.
7. Боголіб Т.М. Роль освіти і науки у постіндустріальному розвитку України. – К.: Корпорація, 2010. – 406 с.
8. Бойко Є. Підготовка кадрів в Україні: сучасний стан та напрями вдосконалення фінансового забезпечення вищих навчальних закладів // Фондовий ринок. – 2000. – №17. – С. 20–28.
9. Бойко Є.М. Сучасний стан і напрями реформування системи вищої освіти // Фінанси України. – 1999. – №9. – С. 46–51.
10. Гороховский А. Эффективность экономического образования // Вопросы экономики. – 2006. – №7. – С. 108–112.
11. Добров Г.М. Наука о науке. Начала науковедения. 3–е изд., дополн. и перераб. – К.: Наукова думка, 1989. – 280 с.
12. Жованик В., Жованик Г. Моделирование финансово–экономической працездатности і навчального закладу // Економіст. – 2007. – №4. – С. 74–75.
13. Журавльова І.В. Фінансові аспекти оцінки інтелектуального капіталу // Фінанси України. – 2002. – №10. – С. 103–109.
14. Завлиж П.М., Юделевич М.А. Научный труд в условиях НТР: эффективность и качество. – М.: Экономика, 1985. – 112 с.

15. Карлін М.І. Стимулювання праці в освітньо-науковій сфері: проблеми теорії і практики: Моногр. – Луцьк: Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки, 2000 – 192 с.
16. Карпов В., Киян Б., Курочкіна О., Палій Д. Комплексні статистично-експертні підходи до визначення пріоритетів фундаментальних досліджень // Статистика України. – 2000. – №1 – С. 39–47.
17. Киселева В.В., Кузнецова Т.Е. Анализ научного потенциала: межстрановой аспект. – М.: Наука, 1991. – 126 с.
18. Класифікатор видів економічної діяльності України. ДК 009: 2005, чинний від 2006 – 04.01. – К.: Техніка, 2006. – 372 с.
19. Комарова О.А. Соціально-економічна значущість освіти // Проблеми науки. – 2004. – №1. – С. 10–15.
20. Ломоносов А., Ломоносова О. Основні напрями аналізу трудомісткості навчальної роботи вищих навчальних закладів // Проблеми освіти. – 2007. – №4. – С. 70–73.
21. Маліцький Б.А. та інші. Актуальні питання методології та практики науково-технологічної політики / Під ред. Б.А. Маліцького. – К.: Укр. ІНТЕІ, 2001. – 204 с.
22. Міщенко В., Науменкова С. Особливості функціонування вищої школи України в ринкових умовах: вища школа України між минулим і майбутнім // Вища школа. – 2001. – №1. – С. 6–17.
23. Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI століття / Литвин В.М., Андрущенко В. та ін. – К.: Навч. книга. Кн. 3: Модернізація освіти, 2003. – 943 с.
24. Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI століття / Литвин В.М., Андрущенко В. та ін. – К.: Навч. книга. Кн. 2: Освіта і наука: Творчий потенціал держави і культуротворення, 2003. – 672 с.
25. Національна доктрина розвитку освіти у XXI столітті // Освіта України. – 2001. – 18 лип. – 18 лип. – С. 4–5.
26. Ніколаєнко С.М. Вища освіта – джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства. – К.: Знання, 2005. – 319 с.
27. Підгорний А., Корольова Т.Деякі методичні питання фінансування вищої освіти в Україні // Вища освіта України. – 2002. – №2. – С. 54–57.
28. Шаварина М.П. Проблеми фінансів вищих закладів освіти // Фінанси України. – 2000. – №4. – С. 27–30.
29. Шокун Т.В., Писаренко Т.В., Куранда Т.К., Вавіліна Н.І. Фінансування та результативність наукових досліджень: стан та проблеми оцінки // Науково-технічна інформація. – 2007. – №1. – С. 16–20.
30. Яковлев Н.П. Интеграция высшей школы с наукой и производством. – Л.: ЛГУ, 1987. – 126 с.

О.О. ДЯЧЕНКО,
аспірантка, Національний авіаційний університет

Підходи до управління змінами при впровадженні нових організаційних структур у сфері авіатранспортних компаній

Стаття присвячена проблемам організаційних змін при впровадженні нових організаційних структур у сфері авіатранспортних компаній.

Статья посвящена проблемам организационных изменений при внедрении новых организационных структур в сфере авиатранспортных компаний.

Article is dedicated to problems of organizational changes in course of introducing new organizational structures in the airtransport companies field.

Постановка проблеми. Внаслідок економічної кризи в Україні перед підприємствами особливого значення набула проблема конкурентоспроможності. На сьогодні характерна тенденція до підвищення концентрації виробництва шляхом злиття і поглинання економічно потужнішими компаніями менш конкурентоспроможних. Для того щоб вижити в конкурентній боротьбі, треба вміти адаптуватися до ринкових умов. Саме тут перше місце посідає завдання правильного (ефективного) управління змінами. Як відомо, управління змінами є невід'ємним елементом загальної стратегії ме-

неджменту підприємств, що функціонують в умовах перехідної економіки, особливо для підприємств, які знаходяться у стані кризи.

Світовий досвід розвитку цивільної авіації, що з кожним роком у авіаційній практиці здійснюється велика консолідація і інтеграція суб'єктів ринку як за функціональним, так і за технологічним принципом – створюються могутні консорціуми і альянси авіаперевізників і структур, що забезпечують їх. У цій ситуації певні організаційні зміни мають сприяти ефективному функціонуванню та відповідному рівню конкурентоспроможності авіаційних підприємств.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Сучасний філософський словник тлумачить зміни як виникнення або знищення властивостей об'єкта, збільшення або зменшення його параметрів, його переміщення або перетворення, перехід в іншу форму. Філософський енциклопедичний словник визначає зміни як перетворення на інше, перехід з одного якісно певного буття в інше, з одного певного стану буття – в інший. Зміна визначається об'ємом і напрямом, тривалістю і швидкістю [2]. Цієї точки зору дотримуються у філософсько-